

توفارقان دان يارانميش يئددى مثلىن كۆكۈ (جى بؤلوم)

شوبهه سىز آذربايجانين شيفاهى ادبىاتى و مىتى دونيادا تايىزىدىر. ايلىر بويودور آذربايجان مىتلرىن توپلاماغدا، آرازىن اوتاي و بو تايىندا چوخلۇ آغىر و ساھمان ايشلر گورونموشدور. أما تأسف ايلى بولىرىن يارانما كۆكلرى چوخ آچىقلانمامىشىدەر. هر حالدا بو مقالە توفارقاندا يارانميش يئددى مثلىن كۆكۈن آچىقلاماق اىستىك آماجىندادىر: قىسا معلومات آذرشەر (توفارقان) (دن):

عاشىق عاباس توفارقانلى و نىظام الدين محمد توفارقانلى و على نقى واعظ توفارقانلى نىن و... يوردو اولان توفارقان ، تبريزىن ٤٥ كيلومتر لىكىنده و گونئى باتىسىندا. توفارقان يا ايندىكى آذرشەر ، اورمو شور گۈلون اون كيلومتيرلىكى، تبريز- ماراغا يولوندا يېرىشىدىر. آذرشەرين جنوبو "عجب شىر" (Ecəbsir شهرى و شومالى " اوسکو" Üskü شهرى، دوغوسو سەند داغلارى و باتىسى اورمۇ گۈلودور. بو شهرىن يوزمەن جيواريندا يېرىلىسى واردىر. اوچ بخش و ٣٥ پارچا كند آذرشەر تابع دىر.

مئللر

١-«اڭله بىل گواهىر آىي سىدىر»

بو مثل يئكە، زىرپى عىنى حالدا قىلىق سىز و تتبىل آدام حاقىندا دېبىلىر. گواهىر آذرشەر (توفارقان) يىن ١١ كيلومتر لىكىنده و باتىسىندا بىر كندىدىر. ١٣٨٢ نجى ايلين آمارى اساسىندا ٢٦ ائوى و ١٥٢ نفر آدامى واردىر. بو كندىن چورە سى مئشە ليكىدىر. بو مئشە ليكىدە آىي ياشارميش. زىرپىلىق ، قىلىقسىزلىق و تتبلىك آىنىن اۇزلىكلىرىندىدىر.

٢-«كوردوارلى لاي دوووارلى»

بو مثل يئكە ، زىرپى، آدام حاقىندا دېبىلىر. يانى او آدام يئكە اولدوغو حالدا دووار آراسى دولدورماغا ايش وئرر. بو مثل اسکى زامانلارдан توفارقان خالقى آراسىندا ايشانلىرى. كوردوار (Kurdvar) آذرشەرين گونئى باتىسىندا يېرىشىش كندىدىر. بو كند آتمىش، اون اىلىكىنده آذرشەر بولگە سىنەن آيرىلىپ و اوسکو شهرىنە تابع اولموشدور.

٣- «ماماغانلىدان سوروشدوilar: نىيە اششك اوستە هەن (Hən) (بلى) يېرىنە هەن⁽ⁿ⁾ دېرىرسن؟ دىئى: هم سنه جواب وئرمىش اولام هم اشىكى سورموش اولام.»

بو مثل اىقتصادى فيكىرلىشن آدام حاقىندا دېبىلىر. يانى او آداملار كى اىسترلار ھزىنە وئرمە دن بىر شئى الله گىتىرسىنلر. مامagan (ممغان) آذرشەرين يئددى كيلومتر لىكى و گونئىنده يېرىشىدىر. مامagan ١٣٨٢ نجى گۇنش اىلىنده بخش اولوبور و اون بېش مىن جيواريندا ساكنى واردىر. ماماغانلىلار آذرشەرده چوخ چالىشماغا و اىقتصادى فيكىرلىشمگە و هوشىار وزىرنگلىك شوھرت تاپمىشلار. سركم نوخود(نخودچى) و «سوزن دوزى» ماماغانلىن ان آدىم حاصلىل و ايشلرىندىن دىر.

٤-«هر اششىگىن سورەن دېرىر مندە ماماغانلىيام»

قاچارحو كومتىن سون زمانلاريندا رحمان بىگ آدى بىر يول كىن يولجولار يولونو كسىمىش. رحمان بىگ ماماغانلى اولدوغو اوچون ماماغانلى يولجولارلا ايشى اولمايىپ و اونلارى رده وئرمىش. رحمان بىگين بىشى، يانى ماماغانلىلارى رد وئرمەسى يواش - يواش يولجولارين قولاغينا چاتار.

ذكالى يولجولار رحمان بىگ ايلى قارشىلاشاندا «ماماغانلىيام» دىيب، جانلارين و ماللارين رحمان بىگ دارو دستە سىليندىن قورتارايدىرلار.

لاكىن رحمان بىگ باشا دوشور كى اڭله بىل گلن - گىدىن ماماغانلىيام دىيب و پول - پله سين رحمان بىگ اليندىن قورتارىر و رحمان بىگ يىن بازارى كاسالىرى.

بیر گون رحمان بیگ بیر يولجو، يولون کسمیش ایدی کی يولجو «منده ماماغانلییام» دئمگله او زونو رحمان بیگ آداملاری الیندن قورتارماق ایستره.

رحمان بیگ بئله ائشىندە چاشىپ و او زوندن چىخىپ و باغىرير: «ھەرشىگەن سورە ن دئىير مندە ماماغانلییام» بئله سينه بو سۆز رحمان بیگ ، دارو دسته سى طرفىندەن قارشىلانىپ و يولجولار «مندە ماماغانلییام» دىىنەدە ايشە باغلانىر و زمان اساسىندا مئله دونور.

ايندى بو مئل بىر شى دن يا سۈزىن تىكىرار ننچە آدام اىستفادە اندە ن زامان ايشانلىلير.

۵- «امام حسین گۇر ننچە يازىق اولوب کى «ابيل قره» دە اونا شاخسىي وورور» دئىيرلەركى قدىم زامانلار بىر ايش سىز - گوج سوز ، دين سىز - ايمان سىز ھەر گنجە - گوندوز كەنلى اولان ابىل آدلى بىر كىشى وارىدى كى اونا قره شىن اولدوغو اوچون «ابيل قره» دېير مىشلر.

ابيل قره بىر گون محر ملىكەدە آخشام «شاخسىي» سېر اسينا قوشلوب «شاخسىي» گىدىر.

اونون شاخسىي گىتمە سين گۇرن و شاخسىي ايلە موخالىف اولان بىر كىشى دئىير: «امام حسین گۇر ننچە يازىق اولوب کى ابىل قره دە اونا شاخسىي وورور».

ايندى بو مئل او زامان ايشلىلىرىكى بىر گوجلو و هر يوندى اىقتدارلى آدام زمانه او يونلارى اليندە اىقتidar دان دوشوش اولا و او زوندى اسگىك آدام اونا ترحم اندە يا بىر كىنابىه چاتира.

۶- «ارمنى باديمجانى ساتماقى او زوودە حاج كاظيم مچىدىن قراغىندا»

بامادرور(گوجە فرنگى) يا قىرمىزى باديمجان سون يوز ايلين اوللاريندە آذربايجانا گلمىشدىر و فارسى آدى گؤستىرىدىگى كىمى آورو روپادان ايرانا گىتىرىلىميشدىر و اونا گوردە آذرشهردە(توفارقان) اسکى زمانلاردا ارمنى باديمجانىنى شوهرت تاپمىشدىر.

بو آدا شوهرت تاپماقى سببىنه بىر پارا موتىعصب مۇسلمانلارا طرفىندەن اونون آليش - وئرىشى و فايدالانماقى ياخشى قارشىلاشمېرىدىر. بىرگون بىر كىشى نىن او غلو كى «حاج كاظيم» (۲) مچىدىن قىراغىندا ميوه ساتارميش و او گۇنودە قىصادان پامادرور دا ساتىرمىش، آتاسى راست گلىر. آتاسى او غلونون پامادرور ساتماقىن گۇر ن حالدا قىزىب او غلونا خىطاب دئىير: «ارمنى باديمجانى ساتماقى او زوودە حاج كاظيم مچىدىن قىراغىندا؟!»

بو مئل بىر كىمسيه يانلىش ايشى، يانلىش يول ايلە حيانا كىچىرمك اىستە يىن زامان ايشلىلىر.

۷- «سرباز نه بىلير هئىوا كالدیر يا يېتىشمىش»

ايندى «عجب شىر» شهرىن دە يېرلىشنى آرتىش، اول «آذرشهر» دە تىكىلىميشدىر. او زامانلار بىر ننچە آرتىش گۇورولىسى كەنلىرىكى قادىن حامامينا گىرىپ و خالقىن ناموسونا ساتاشىرلار. توفارقان خالقى بو ايشە طاقت گىتىرمىر و بئل - دىنگ الله گوتوروب آرتىشلە قارشى دايانيير.

النهايە دؤولت قىرخىنجى اون ايللىكىن اوللاريندە ساخلىونو «عجب شىر» شهرىنە كوچوردور.

آرتىش آذرشهردە اولان زامان عسگەرلەر آذرشهرىن باغ - باغىتىنادا هو جوم چكىپ آغاچ حاصل لارىن كالالى - يېتىشمىشلى يولوب ، كورلاردىلار. هئىوا ميوه سى قىش دا يېتىشىمە سينە باخماپاراق سربازلار او بىرسى حاصىللارلا برابر هئىوا ميوه سين دە يولوب و سونرا اونا دىش ووران زامان اونون كال اولدوغۇنۇ گوروب يېرە توکوب و كورلاردىلار.

آذرشهردە سربازلارىن بىر ايشلىرىندەن و هئىوانى كال - كال يولوشدورمالارىندان ياواش - ياواش بىر يارانىرلىكى: «سرباز نه بىلير هئىوا كالدیر يا يېتىشمىش»

ايندى بو مئل بىر قانماز آداما سۈز قاندىران يا ايش گوردورە ن زامان ايشە گلىر .

قابىقا: وارلىق درگىسى (تهران) نومرە ۱۴۵ - ۱۳۸۶

۲- توفارقانىن جامع مچىدى.

دوكتور حسن م. جعفرزاده